

Laurens De Keyzer praat met...

Hilde Eynikel

Ik mocht me gelukkig prijzen dat ik haar voor dit gesprek even thuis vond. Want het vermoeden bestaat dat ze meer weg is dan thuis. Niet alleen om ergens voor een nieuw boek, artikel of filmscript in archieven te gaan snuisteren of mondelinge overleveringen te noteren. Ook privé reist ze vaak. Een dag na ons gesprek zat ze alweer in een vliegtuig. Naar Miami, Syracuse, New York en Montreal, want daar wonen haar drie zonen. Reizen is haar tweede natuur. Reizen om te zoeken, te kijken, te praten, te schrijven. Soms op goed geluk af. Zoals haar huwelijksreis. Met een bevriend stel zouden ze met een VW-busje naar India rijden. In ruim bemeten wittebroodsweken, want ze trokken er een half jaar voor uit. Niettemin, aan de grens van hun reisdoel moesten ze rechtsomkeert maken. De tijd was op. Slordige organisatie? "Neen, avontuurlijke organisatie. Onderweg zowat overal te lang blijven hangen. En er nog eens enkele maanden bijnemen, dat zat er niet in."

In deze rubriek praat Laurens De Keyzer met (Bekende) Vlamingen voor wie onze sector een cruciale rol speelt bij hun werk. Zij spreken openhartig over hun ervaringen met archieven, bibliotheken, documentatiediensten...

Hilde Eynikel maakt voor haar boeken – historisch onderbouwde proza – voornamelijk gebruik van buitenlandse archieven en bibliotheken.

LAURENS DE KEYZER
is redacteur bij *De Standaard*.
laurens.de.keyzer@telenet.be

HILDE EYNIKEL (Aalst, 1949) studeerde geschiedenis en slavistiek aan de KU Leuven. Als freelance journaliste specialiseerde zij zich in de Balkan en het Midden Oosten, en versloeg zij de oorlog in Bosnië. Zij werkte als nieuwslezer en verslaggever voor de Vlaamse Internationale Radio. In de loop van de jaren schreef zij een indrukwekkende lijst boeken bijeen, over Kongo, Beiroet, Damiaan en de melaatsheid, *Mrs Livingstone...* Over vele van die onderwerpen heeft zij ook filmscenario's afgeleverd. De figuur van *Mrs Livingstone* laat haar momenteel nog niet los: mogelijke projecten over Mary's oudste zoon, Robert Moffat, en over Henry Morton Stanley – haar 'geadopteerde' zoon – zijn in voorbereiding.

Hilde Eynikel: Zelfs als ik arts geworden was, zou ik nu waarschijnlijk in het buitenland werken. Misschien bij Artsen zonder Grenzen, wie weet. In elk geval niet mijn hele leven in hetzelfde land. Ik mag me niet opgesloten voelen, ik moet mensen ontdekken, culturen, verschillen. Ik ben van aard en opvoeding, vooral via mijn vader, fundamenteel een reiziger. Geen toerist, een reiziger. En à propos, het heeft geen haar gescheeld of ik had effectief geneeskunde gestudeerd. Ik heb lang getwijfeld tussen geschiedenis en geneeskunde – ten slotte de knoop doorgesneden: ik zou dokter worden. Naar Leuven dus, om me te gaan inschrijven. En wie zit op de bus naar Leuven toevallig naast mij: mijn oud-leraar geschiedenis. Een goed gesprek later besloot ik me dan toch voor geschiedenis in te schrijven.

Bepaalde aspecten van de opleiding konden me niet overtuigen, bijvoorbeeld de onevenredig sterke nadruk die op Europa werd gelegd. Maar goed, dat zet je dan later desgewenst zelf maar recht. En dat heb ik ook gedaan. Niettemin, alles bij mekaar was het de juiste keuze voor mij. Het bleek in elk geval de beste voorbereiding voor mijn latere werk in de journalistiek. En natuurlijk ook voor mijn opzoekingen als schrijfster van historisch onderbouwd proza. Want als er iets is wat ik uit mijn opleiding heb meegedragen, is het kritisch te staan ten aanzien van mijn bronnen. En de rest, tja, de rest heb ik in het veld van alledag geleerd. Zelfs op het slagveld van de haat.

Ik heb al vroeg kennisgemaakt met de dreigingen en de verschrikkingen van oorlog en haat. Om te beginnen in Sarajevo, in 1972-1973. Met een doctoraatsbeurs op zak en mijn opleiding slavistiek in het achterhoofd heb ik daar toen een jaar universiteit gelopen. De eerste dag al zag ik iemand neersteken in het foyer van de Filosofski Fakultet. Dood. Zoveel haat. Ik kende dat niet, haat. Thuis werd nooit over oorlog gesproken, zelfs niet over wat mijn vader in het kamp Colditz overkomen was. Ik wist alleen dat hij met Britse officieren aardappels ging stelen. Daar zweeg hij over. Daardoor was de cultuurshock wellicht nog groter voor mij, daar in Sarajevo. Ik snapte niets van het nationalisme, de superioriteitsgevoelens, de haat tussen die volkeren. In Iran heb ik Khomeini gezien en gehoord. Weer die haat. En dan Beiroet.

Mijn eindwerk heb ik afgewerkt in Beiroet, omdat mijn man daar voor zijn werk naartoe moest. We arriveerden er uitgerekend op de eerste dag van de burgeroorlog. Ik moest er geregeld naar de bibliotheek, een geluk dat die in al die chaos recht op bleef staan. Maar om er te geraken, dat was halvelings guerrilla. Eerst een winkeltje bellen om te horen of de straat er niet onder vuur lag, van daaruit een andere winkel bellen om het volgende stuk van de route te verkennen, enzovoort. Tot ik min of meer veilig tussen de boeken zat. Ik kan je verzekeren dat je op zulke momenten nog meer van al die boeken en documenten houdt dan als je er een of andere wilde ontdekking in doet. Al mag je dat laatste toch ook niet te veel relativiseren.

Ook van kleine sensaties kan ik in een bibliotheek of archief ontzettend genieten. Toen ik naar aanleiding van mijn licentiaatsverhandeling in het plaatselijke archief informatie vond over het bezoek van Sigmund Freud aan het stadje Geel, gaf me dat een kick. Kennelijk wilde Freud met eigen ogen eens zien wat de effecten waren van de thuisopvang van mentaal gehandicapte mensen door de lokale bevolking. In kleinere kring was het natuurlijk wel bekend dat hij daar geweest was. Maar nu werd die informatie voor mij ook tastbaar. Ineens zie je Freud daar lopen, kijken, notities nemen. Dat is het fascinerende aan veel archiefstukken, ze kunnen een hele wereld oproepen, ook al ligt die wereld al ver achter ons. Maar goed, ik wijk even af, zaten we niet in Beiroet?

Terug in België vroeg Frans Verleyen, de hoofdredacteur van *Knack*, me om een reportage te maken over Beiroet. Meteen het begin van mijn loopbaan als freelance journaliste. En als oorlogscorrespondente, zij het dan meer over de overlevingsstrategie van de gewone man en vrouw dan over de oorlogslogica zelf. Want daar snap ik nog altijd niets van. Ik ben in Iran geweest, in Irak, Israël, Bosnië, Cyprus, Noord-Ierland – en toch snap ik nog altijd de oorlog niet. Marteling, begrijp jij daar iets van? Ik niet. Ik kan niet om met haat.

Geregeld vroeg ik jonge mensen: "Hoe komt het dat je die anderen zo haat?" Sommigen zeiden: "Dat hebben we geleerd van onze grootouders." Blijkbaar zit het vaak diep geworteld in opvoeding, onderwijs, godsdienst, clan. Wat een geluk dat onze ouders en grootouders ons niet geleerd hebben om de Walen te haten. Zo vallen er tenminste geen doden in onze communautaire oorlogjes. Ook al omdat God hier niet meespeelt. Spreek met de mensen, lees hun heilige boeken, kijk naar hun daden – de grootste aanstoker van de haat is God. Ja, toch? Want God heeft altijd gelijk. Hij staat altijd aan de goede kant, aan jouw kant. God is altijd met ons, niet met de ander. Je zou voor minder agnost worden.

Ik ben agnost, ja, zo ervaar ik dat toch. Wel vermoed ik dat er leven is na de dood. Dat geloof ik eigenlijk wel. Maar daar eindigt mijn geloof, bij dat vermoeden. We zijn hooguit een atoom in een zandkorrel, wat kerken en andere religieuze instituties daarover ook mogen vertellen. In die instituties geloof ik niet. Dat verhaal eindigt altijd in machts-spel en in strijd. En voor de rest, denk ik, zijn we te dom om te weten wat of wie God zou kunnen zijn.

Orale overlevering

Voor Damiaan was dat geen discussiepunt. Damiaan was gelovig. Damiaan, dat is: geloof en karakter. En empathie. Hij had een enorm vermogen tot empathie, dat was echt een gave van hem. Romantiek? Absoluut niet. Dat vind ik niet uit vanuit een soort van adoratie, nee, dat heb ik

allemaal aan de bron gevonden en bevestigd gezien. Ik heb alles gelezen wat van en over hem te vinden was. Heel veel uit zijn eigen brieven gehaald, en uit brieven en andere documentatie uit zijn omgeving. In Leuven, in Mechelen, in Tremelo, op Hawaï. In Mechelen heb ik alle documenten mogen inkijken die betrekking hadden op de procedure voor zijn zaligverklaring. Daarvoor heeft men toen maximaal veel mensen geïnterviewd. Nieuwe en interessante stof dus voor mij.

Maar ik laat me liever niet alleen door getuigenissen op papier leiden, ik ga ook zelf spreken met de mensen. Dat is een vaste regel voor mij. Op Molokai bijvoorbeeld heb ik met veel patiënten gesproken, op zoek naar orale overleving over Damiaan. Wel twintig keer ben ik voor mijn boek en de film naar Molokai gereisd, ik wilde absoluut alles horen wat er te horen viel. Veel fantasie genoteerd? Ik denk het niet. Ik heb daar zo langzamerhand een zesde zintuig voor ontwikkeld. Op de duur merk je haast meteen wie fantaseert en wie niet.

Maar goed, je moet natuurlijk voorzichtig blijven. Als A een verhaal vertelt, heb je al iets. Als B dat verhaal vanuit een andere bron kan bevestigen, des te beter. Voegt C iets

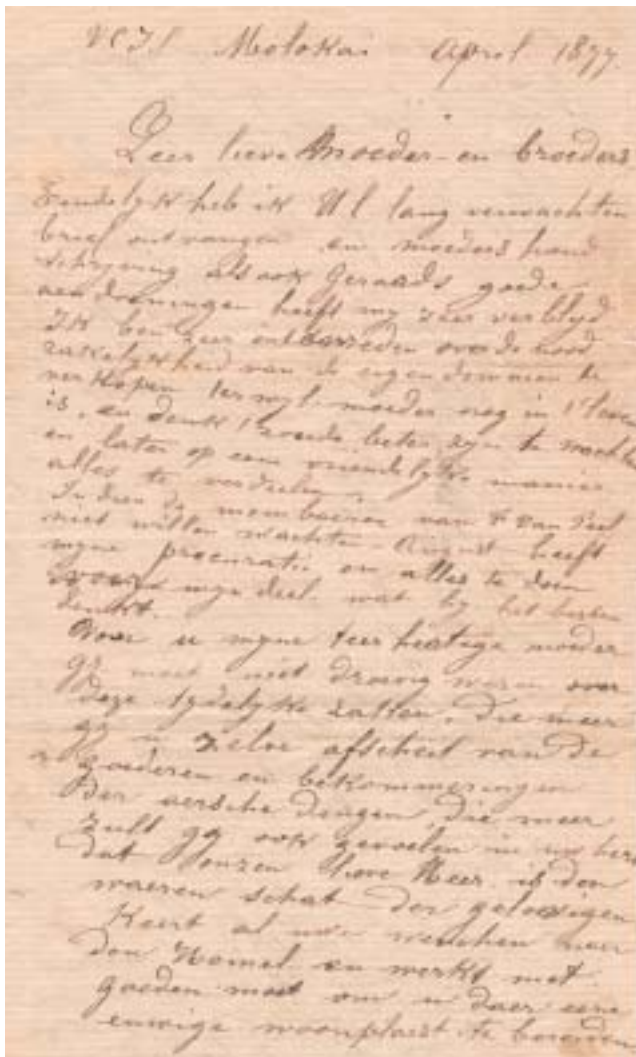
toe op basis van de eerste bron, da's meegenomen. Zo heb ik de geschiedenis van Damiaan stukje bij beetje ontrafeld. En dan doe ik wat ik altijd met historisch materiaal doe: ik zet de hele zwik gedetailleerd maar nog half ongeordend op computer en laat de machine vervolgens via technische middeltjes uitzoeken welke verhalen in elkaar passen, welke mekaar tegenspreken, enzovoort. Met het gebruik van Booleaanse research kom je al behoorlijk ver. Tot er een min of meer coherent geheel uit de printer rolt. En dan kun je beginnen.

Pater Damiaan op 33-jarige leeftijd.
Foto: Damiaan Documentatie & Informatie Centrum, Leuven.

In het geval van Damiaan kwam er bovendien, zij het pas na de publicatie van mijn eerste boek, ineens een nieuwe databank boven water. De picussen of Vlaamse paters van de Heilige Harten, boden me namelijk een vracht documentatie aan die ze nooit eerder hadden willen vrijgeven. Persoonlijke brieven van Damiaan, brieven van vrienden, dagboeken, noem maar op – enorm veel materiaal dat tot dan toe geheim was gebleven. Het was duidelijk dat de paters de beeldvorming rond Damiaan in een zo breed en eerlijk mogelijk perspectief wilden plaatsen. Ik waarschuwde hen daar wel voor. Ik zei: "In mijn definitieve biografie publiceer ik wat ik vind, ook eventuele negatieve informatie over Damiaan."

Maar dat viel enorm mee. Uit dat nieuwe materiaal kwam hij vooral als een intelligent, planmatig en wetenschappelijk onderlegd man te voorschijn, helemaal niet meer zoals hij toen nog leefde in de perceptie van veel Vlamingen, als de brave en niet al te slimme pater die daar in onhygiënische toestanden zat te verkommeren tussen de melaatsen. Zo was het dus absoluut niet. Zonder die archieven had ik nooit zo'n volledig beeld van de figuur van Damiaan kunnen reconstrueren. Bij elk archiefstuk werd ik nieuwsgieriger naar de man. Sterker nog, in die archieven heb ik hem leren graag zien. Ook omdat hij in zijn brieven echt zegt wat hij denkt, en met emotie.

Eén van de vier kantjes van een brief die pater Damiaan in april 1877 schreef uit Molokai aan zijn moeder en broeders. Met dank aan het Damiaan Documentatie & Informatie Centrum, Leuven.

Een bloedvlek

Archieven zijn niet saai. Maar dan moet je verder kunnen kijken, onder de woorden, tussen de letters, veel vergelijken ook. Als Damiaan het in zijn brieven over 'mijn broeders in Christus' heeft, lijkt dat op het eerste gezicht een wat slaapverwekkend cliché onder gelijkgestemden. Maar als je dan ontdekt dat hij daar expliciet de protestanten mee bedoelt, dan wordt Damiaan, haast een eeuw voor het Tweede Vaticaans Concilie, wel een heel stuk moderner. Hij brengt, overigens niet alleen op papier, een oecumene in de praktijk die pas veel later tot het gedachtegoed van de kerk is gaan behoren. Door veel van dergelijke facetten is hij voor mij een heel andere en veel krachtiger persoonlijkheid geworden dan de man die ik achter onze vrome geschiedenisboekjes vermoedde. In al die archiefstukken heb ik hem herontdekt, is hij voor mij en even later – via mijn biografie en de film – voor veel andere mensen als het ware herboren.

Die oudere archieven hebben ook iets wat harde schijven en e-mailberichten missen: ze bewaren concrete levenstekenen van de auteur. Je kunt bijvoorbeeld dingen afleiden uit het handschrift, of uit een krabbel in de marge. Op de laatste notitie van Damiaan, die in Leuven bewaard wordt, zit een bloedvlek. Als je dat ontdekt, als je dat briefje in je handen houdt, dat is een aangrijpend moment. In een postscriptum signaleert Damiaan trouwens dat het niet bijster goed gaat met zijn gezondheid. Die bloedvlek kondigt zonder meer zijn dood aan, even later is hij in een terminale coma gesukkeld.

En nu vaarwel Damiaan? Neen, zo werkt het niet. De man laat me niet meer los. Ik ben bijvoorbeeld heel blij dat ik de scripts voor de voorlichtingsfilms van de Damiaanactie mag schrijven. Zo blijf ik op een constructieve manier bezig met de erfenis van die man. Dit jaar nog ben ik voor zo'n opdracht onder andere naar Kinshasa gereisd. Het doet deugd om te zien dat het werk van de Damiaanactie er resultaat oplevert. Het aantal gevallen van lepra vermindert, duizenden tbc-patiënten genezen. Te weten dat ik daar op mijn manier een steentje toe bijdraag, dat voelt goed aan. Als een eresaluut ook aan Damiaan.

Koffie en taart

Ja, hoe begin je eraan? Waarom dit onderwerp en niet een ander? Nieuwsgierigheid, denk ik. Neem bijvoorbeeld mijn boek over *Mrs Livingstone*, Mary Moffat. Na *Onze Kongo*, een portret van de koloniale maatschappij dat ik vooral gebaseerd had op directe mondelinge getuigenissen, begon ik me te verdiepen in notities van Livingstone, de legendarische ontdekkingsreiziger. Maar meer nog dan door zijn woorden werd ik plots aangetrokken door een pentekening waarop ik hem met vrouw en kinderen zag afgebeeld. Ik dacht, tiens...

Die nieuwsgierigheid weer. Over David Livingstone wisten we al heel wat, maar wie was mevrouw Livingstone? Wie

was Mary Moffat? Welke rol speelde zij in dat onwaarschijnlijke en avontuurlijke verhaal? Was ze gelukkig aan de zijde van haar man? Enzovoort. Van de ene vraag rolde ik in de andere. Ik besepte nauwelijks wat me te wachten stond. Het begon met een pentekening, het eindigde twaalf jaar later met een boek.

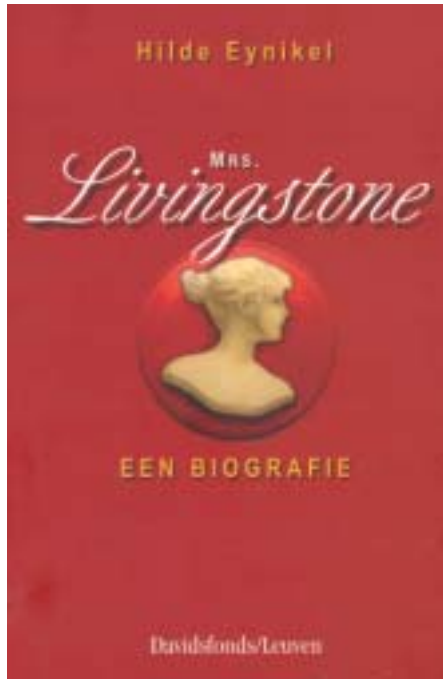
Dat het zo lang heeft geduurd, lag onder andere aan de massa's archieven die ik vooral in het buitenland heb moeten raadplegen. Mijn speurtocht begon naast de deur, in de Afrika-bibliotheek in Brussel. Maar daar vond ik slechts het topje van de ijsberg. Van de ene voetnoot struikelde ik in het andere archief, het hield niet op. Eerst naar Londen, onder meer naar de archieven van het British Museum. Dan naar Edinburgh, Glasgow, Kaapstad, Johannesburg, Botswana, Zimbabwe, Zambia, Nieuw-Zeeland zelfs, en dat allemaal voor die mevrouw!

Archiefstukken bewaard onder een trap in de missie van Kuruman, Noordelijk Zuid-Afrika, waar Mary Moffat Livingstone opgroeide.

Nu moet je niet gaan denken dat ik op al die reizen de helft van de tijd in maffe archieflokalen heb doorgebracht, neen, mijn detectivewerk bleek verre van saai. Om te beginnen kon ik naar goede gewoonte veel opdelven uit orale overlevering. Dat materiaal gaf dan vaak weer aanleiding tot andere ontdekkingen. In sommige missieposten haalden ze dozen met interessante documenten en mappen uit een kast die allicht in geen jaren open was geweest, of gewoon van onder een bed. We vonden zelfs cruciale brieven terug in een schoendoos. Het was niet saai, integendeel, het was spannend. Leuk ook om te ervaren hoe gevestigde archiefinstellingen er soms een heel verschillende bedrijfscultuur op nahouden. Zelfs binnen een zelfde land. Neem Schotland bijvoorbeeld. In Edinburgh moest alles strikt volgens het boekje. Ik mocht er zelfs geen pen gebruiken om notities te maken, alleen een potlood. Terwijl ik in Glasgow boven de archieven zonder probleem koffie en taart kon nuttigen...

Nu goed, dat klinkt allemaal plezant, maar het is wel een triestig boek geworden. Mevrouw Livingstone heeft, om het zacht uit te drukken, geen gelukkig leven geleid. Wel is uit mijn onderzoek gebleken dat zij het voor het zeggen had. Zonder haar zou David Livingstone niet ver gelopen zijn. Zij was de sleutel die alle deuren opende. Ze sprak in Afrika zelfs beter de lokale taal dan Engels. Maar desondanks heeft het leven haar meer zenuwinzinkingen dan geluk opgeleverd.

Ik heb veel teruggevonden over haar, maar naar sommige belangrijke feiten blijft het gissen. Archieven verklappen niet alles. Voor Damiaan bijvoorbeeld heb ik relatief complete archieven kunnen raadplegen – en weet je wanneer ineens de meeste gaten vallen? Vanaf het moment dat hij kon telefoneren. Want

wat hij aan de telefoon kon vragen of meedelen, schreef hij uiteraard meestal achteraf niet meer op. Zo vallen er gaten in het verhaal.

Rond Livingstone echter droogt de informatie nooit op. In zijn omgeving schreef werkelijk iedereen brieven toen. Ook hij, ook zijn vrouw. En al die dagboeken ook, er is ongelooflijk veel informatie. En toch, toch vind je bijvoorbeeld nergens waar Mary Moffat aan gestorven is. Vreemd, toch? De gangbare theorie is dat ze aan malaria bezweken is, maar dat zou me eerlijk gezegd verbazen. Uit sommige medische details en uit onuitsproken dingen tussen de regels ook, leid ik veeleer af dat ze overleden is aan de gevolgen van een abortus. Hier sta ik natuurlijk als historica min of meer tegen de muur. Want ik kan het niet zwart op wit bewijzen. In mijn boek beperk ik me daarom bij dergelijke interpretaties tot een voetnoot. En die voetnoten heb ik op het internet gezet, je weet maar nooit dat er bij iemand een lichtje gaat branden.

Zona en steenpuisten

Interpretaties geven vaak aanleiding tot controverse, het kan moeilijk anders. Neem bijvoorbeeld mijn boek *Over Gastons oorlog – Het ware verhaal* van een omstreden verzetsman. Gaston was een jonge Belgische verzetsheld, die door koningin Wilhelmina gevraagd werd om het door de Duitsers geïnfilteerde Nederlandse verzet te reorganiseren. Bij die poging raakt hij verzeild in het zogenaamde *Englandspiel* en wordt hij door de Engelsen verraden aan de Duitsers. Hij wordt in een Duits kamp opgesloten. Tot zover de bekende geschiedenis, ik bespaar je de details. Hoe dan ook, hij kreeg bij ons de hoogste oorlogsvergoeding toegekend.

Via allerlei contacten, onder anderen met mensen van het verzet, botste ik nu in de archieven op een medische evaluatie van Gaston. Want als zoveel anderen werd hij na de bevrijding aan de grens onderzocht door een arts. In dat evaluatieverslag staat dat hij aan zona leed en steenpuisten had. *That's it*. Zona en steenpuisten. Heel eigenaardig, vind ik, voor iemand die uit een Duits kamp kwam. Want als je de medische verslagen leest over al die andere bevrijde kampbewoners, dat zijn werkelijk bladzijden van miserie. Hier klopt iets niet, denk ik dan.

Uiteraard voer ik nog andere argumenten aan om die these te ondersteunen – en dan is er ten slotte de delicate opdracht om daar een interpretatie aan te verbinden. En ja, dan maak je soms fouten. Ik zeg niet dat ik dat in dit geval heb gedaan, al is niet iedereen het met me eens. Maar het gebeurt. Over Damiaan heb ik verschillende fouten rechtgezet in mijn tweede boek. En in *Onze Kongo* heb ik wel eens een foutje gemaakt door bijvoorbeeld het juiste dorp aan de verkeerde rivier te leggen. Maar verder ben ik er al bij al nogal gerust op.

De eerste aidsdode

Ik droom ervan om iets over Leopold II te maken. Ik zou leven en werk van die man echt eens grondig en binnen de geest van zijn tijd willen onderzoeken. Heel systematisch. Te beginnen in Belgische archieven, dat spreekt vanzelf, en zoveel mogelijk buiten de greep van politieke beïnvloeding over zijn figuur, de Britse propaganda bijvoorbeeld uit die tijd. Als het er ooit van komt, wordt het ongetwijfeld opnieuw een werk van lange adem. En van heel veel kilometers. Want uiteraard wil ik in Afrika nog zoveel mogelijk orale geschiedenis sprokkelen, en wie weet vind ik daar ook niet nog enkele interessante schoendozen onder een trap.

Maar ik wacht er nog even mee. Vooral ik Leopold II onder de loep neem, wil ik nog enkele romans schrijven. Momenteel ben ik bezig aan een boek over aids. Een thriller. *Stigma* is de titel. Ik wil een spannende, verhalende reconstructie maken van hoe de stemming hier was in 1985, toen bij ons de aidsproblematiek voor het eerst de kop opstak.

Ik heb daar ook een nogal persoonlijke reden voor. Mijn kapper was de eerste officiële aidsdode in België. Die man is moederziel alleen gestorven. Totaal vereenzaamd. Iedereen had hem in de steek gelaten, zelfs zijn eigen familie. Het taboe was echt verschrikkelijk in die tijd. Door de angst, natuurlijk. Worden taboes niet altijd geboren uit angst?